

Питання цивільного й господарського права

Список літератури: 1. Акціонерне право: Навч. посібник / За заг. ред. В.В. Луця, О.Д. Крупчана. – К.: Вид. дім «Ін-Юре», 2004. – 256 с. 2. Владимірова І.Г. Слияння і поглищення компаній // Менеджмент в Росії і за рубежом. – 1999. – № 1. – С. 27-48. 3. Господарський кодекс України // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144. 4. Ендовицький Д.А., Соболева В.Е. Экономический анализ слияний/поглощений компаний: Науч. изд. – М.: КНОРУС, 2008. – 448 с. 5. Корнеев В.В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках. – К.: НДФІ, 2003. – 376 с. 6. Луць В.В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с. 7. Пирогов А.Н. Слияния и поглощения компаний: зарубежная и российская теория и практика // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – С. 11-15. 8. Про затвердження Переліку супутніх послуг, доходи від надання яких у разі утворення сільськогосподарського підприємства шляхом злиття, приєднання, перетворення, поділу або виділення включаються до суми, отриманої від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки (крім підакцизних товарів): Наказ М-ва аграр. політики України від 19.01.2007 р., № 25 // Вісн. подат. служби України. – 2007. – № 6. – 2 лют. 9. Про затвердження Положення про особливості реорганізації інвестиційних фондів шляхом злиття або приєднання: Рішення Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 05.11.1999 р., № 228 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 51. – Ст. 2574. 10. Про заходи щодо посилення захисту права власності: Указ Президента України від 12.02.2007 р., № 103/2007 // Уряд. кур'єр. – 2007. – № 30. – 16 лют. 11. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств: Пост. КМ України від 21.02.2007 р., № 257 // Уряд. кур'єр. – 2007. – № 43. – 7 бер. 12. Рутгайзер В.М. Оценка стоимости бизнеса. Учеб. пособие. – М.: Маросейка, 2007. – 448 с.

Надійшла до редакції 27.11.2008 р.

УДК 347.9: 340.142

*Л.Г. Талан, арбітражний керуючий
Дніпропетровської області,
здобувач при кафедрі цивільного процесу
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ Й ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Цивільне й господарське судочинство – процесуальні форми цивільної юрисдикції, а тому їх структура ґрунтується на позовному провадженні як універсальній формі судочинства. Визначальним елементом такого про-

вадження виступає судове рішення як акт реалізації судової влади. Саме це і є найбільш суттєвою ознакою, що дозволяє індивідуалізувати його серед інших актів державної влади; вона притаманна всім судовим рішенням неза-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

лежно від їх виду, процедури винесення й реалізації [15, с. 36].

У науці цивільного процесуального права питання сутності судового рішення займає одне з центральних місць і викликає постійний інтерес серед учених. Це пояснюється тим, що кожен науковець виділяє й зосереджує увагу на тих сторонах, які він вважає найістотнішими для свого дослідження. Тільки за 3 роки захищено декілька кандидатських дисертацій, присвячених різним питанням означеної проблеми [3, 15].

Необхідність подальшої розробки питань, що стосуються рішення суду, ставить завдання спробувати не тільки сформулювати таке його визначення, яке відбивало б основні ознаки будь-якого рішення й відповідало вимогам формально-логічної правильності, а й з точки зору сутнісної характеристики підкреслювало б найважливіший теоретико-прикладний аспект проблеми, що відбиває ефективність цивільного (господарського) судочинства.

С.М. Абрамов стверджував, що судові рішення за своєю юридичною природою є наказом суду. Під останнім він мав на увазі припис суду про відповідну поведінку сторін і всіх тих, кого це рішення стосується. Наказ розглядався ним як джерело примусовості й загальнообов'язковості судового

рішення [1, с. 31].

З точки зору М.А. Гурвича, рішення – це судження суду про те, чи існують між сторонами правовідносини, і якщо так, то який їх дійсний зміст. Таке судження, на його думку, є не чим іншим, як підкресленням суб'єктивного права й обов'язку або їх відсутності. Сутність судового рішення, як підтвердження спірних правовідносин, пояснюється диспозитивністю матеріальних суб'єктивних прав [4, с.24-31]. Вивчаючи його сутність, О.Ф. Клейнман також вважав, що в рішенні по будь-якому позову основним, вирішальним моментом є констатація, підтвердження прав та обов'язків сторін [8, с.243].

Більшість процесуалістів вважають, що судові рішення містять у собі обидві ознаки – підтвердження й наказ. Так, М.Г. Авдюков називав 2 моменти, з яких складається судовий захист. Перший полягає в тому, що суд повинен визнати наявність прав, за захистом яких позивач звернувся до нього; другий – у тім, що суд сприяє здійсненню закріплених прав: усуває допущені відповідачем порушення права, встановлює правовідносини й надає позивачеві можливість реалізувати свої права [2, с.16-17]. Такої ж позиції дотримувався й М.Б. Зейдер, який підкреслював, що судові рішення характеризується тим, що наказ суду, як складник

сутності рішення, є наслідком існування в останньому іншого елемента – підтвердження судом наявності або відсутності спірних правовідносин між сторонами спірного суб'єктивного права позивача або факту, що має юридичне значення [7, с.20].

М.Й. Штефан також не заперечує присутності в рішенні суду елемента імперативності – наказу і елемента декларативності – підтвердження наявності або відсутності між сторонами спірних правовідносин, права або факту, що має юридичне значення [18, с.356]. Точку зору про те, що підтвердження й наказ, що містяться в судовому рішенні й віддзеркалюють його сутність, висловлювали також Є.Г. Пушкар [12, с.15, 16], Л.М. Завадська [6, с.9] та інші вчені.

З нашого погляду, виокремлення таких ознак, як підтвердження й наказ, тільки в їх нерозривній єдності характеризує сутність судового рішення як акта правосуддя й допомагає відрізнити його від інших правозастосовчих актів.

Поряд з теорією наказу й теорією підтвердження у процесуальній науці наводиться інтерпретація судового рішення як правозастосовчого акта [17, с.155, 156]. Дослідження судового рішення в такому аспекті зумовило необхідність з'ясування його співвідношення з нормою права. Ціл-

ком очевидно, що рішення є актом по застосуванню судом норми права. Визначення його сутності через останню показує роль суду як органу державної влади, що застосовує право з метою врегулювання спірних відносин, а також підкреслює підзаконність діяльності цього органу та його рішень.

Деякі процесуалісти із цього положення роблять інший висновок, наголошуючи на тому, що таке рішення, підсумовуючи діяльність суду по захисту прав, здобуває самодостатню силу, самостійно впливає на права й обов'язки суб'єктів правових відносин, установлює індивідуальні правила поведінки, на відміну від абстрактних правил, передбачених чинними нормами права. Тому сутність судового рішення виявляється в тому, що воно створює нові, індивідуальні, конкретні правила поведінки суб'єктів відносин на підставі абстрактних норм [10, с.15].

Як вбачається, рішення не може діяти ні паралельно з нормою, ні замість неї. Воно має силу закону, тому що фіксує результат діяльності по застосуванню права, тобто тлумачення судом норми права відповідно до конкретних відносин між конкретними суб'єктами. Сутність судового рішення, його правова природа й сила як акта правосуддя, механізм впливу на поведінку

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

суб'єктів матеріально-правових відносин визначаються силою, значенням і змістом норм права, якими оперує суд з метою врегулювання спірних відносин.

Для рішень суду, як і для інших правозастосовчих актів, характерні загальні ознаки. Вони мають: (а) індивідуальних, персоніфікованих суб'єктів; (б) спеціальні зовнішні атрибути – назву органу, дату ухвалення рішення; (в) зовнішні, формальні реквізити – печатку, штамп, підписи, що підтверджують їх юридичне значення, та ін.

Однак судові акти мають і специфічні ознаки: (1) рішення, якими завершується розгляд справи, приймається ім'ям України (ч. 1 ст. 209 ЦПК, ч. 1 ст. 84 ГПК); (2) закон окреслює коло його обов'язкових реквізитів і питань, що становлять зміст і структуру рішення (статті 210; 215 ЦПК, ст. 84 ГПК); (3) воно набуває законної сили з моменту, визначеного законом (ст. 220 ЦПК, ст. 85 ГПК); (4) процесуальним законодавством урегульовано порядок прийняття судових рішень (ст. 209 ЦПК, статті 4-7 ГПК); процесуальними нормами встановлено процедуру ухвалення додаткового рішення (ст. 220 ЦПК, ст. 88 ГПК), а також роз'яснення й виправлення рішення (статті 219; 221 ЦПК, ст. 89 ГПК); (5) законом визначено строк направлення копій судових актів учасникам процесу

(ст. 222 ЦПК, ст. 87 ГПК).

Таким чином, для рішення суду як правозастосовчого акта притаманно перш за все те, що воно виноситься щодо конкретного предмета й конкретних суб'єктів спору тільки органом судової влади – судами. Причому правозастосовча діяльність останніх здійснюється тільки у процедурі, передбаченій законом. Наприклад, перш ніж прийняти рішення по суті справи, суд оцінює докази й доводи, наведені учасниками процесу в обґрунтування своїх вимог і заперечень, визначає, які обставини, що мають значення для справи, встановлені і які не встановлені, які закони й інші нормативні акти варто застосувати по даній справі, а також визначає права й обов'язки заінтересованих осіб.

При ухваленні цього правозастосовчого акта суд вирішує також питання щодо збереження заходів забезпечення позову або їх скасування і забезпечення виконання рішення. При необхідності він установлює порядок і строк виконання останнього, визначає подальшу долю речових доказів; розподіляє судові витрати й вирішує інші проблеми, що виникають у перебігу судового розгляду конкретної справи. Винесенням рішення закінчується цей судовий процес.

Рішення суду, як правозастосовчий акт, характеризується та-

кож і тим, що воно є юридичним фактом [16, с.288], що впливає на динаміку цивільних та інших матеріальних правовідносин. Тим часом деякі вчені дотримуються протилежної точки зору. Зокрема, А.О. Добровольский і С.О. Іванова розглядали його як засіб примусової реалізації тих повноважень, що існують у позивача в реальній дійсності завдяки юридичним фактам, що мали місце до суду й незалежно від нього. Заперечуючи за судовим рішенням значення юридичного факту, функції суду вони вбачають у тому, що суд повинен точно встановити юридичні факти, що лежать у підґрунті спірних правовідносин, і правильно застосувати до цих фактів відповідну норму права. Іншими словами, суд має чітко сформулювати вимоги закону для даного конкретного випадку і зробити належні висновки про права й обов'язки сторін, що впливають зі спірних правовідносин [5, с.80, 81].

Іншу позицію стосовно цієї проблеми займав О.О. Красавчиков. На відміну від названих науковців, він визнавав за судовим рішенням силу юридичного факту і підкреслював, що воно є таким як у праві процесуальному, так і в матеріальному цивільному. Разом із тим правознавець вважав, що юридичні наслідки настають у силу не тільки одного судового рішення, а й інших фактів, з

якими воно утворює юридичний склад і в якому воно зазвичай виступає правовстановлюючим фактом, тобто кінцевим елементом юридичного складу. Юридичні ж наслідки настають лише при завершеному юридичному складі. У силу цього, звичайно, створюється враження нібито судове рішення само, незалежно від інших юридичних фактів, що входять до юридичного складу, породжує правові наслідки. З огляду на те, що суд виносить рішення на підставі норм права, саме воно є засобом захисту права, що виникло в силу юридичних фактів до того, як з'явилась необхідність у судовому розгляді справи, О.О. Красавчиков зробив висновок, що таке рішення входить до юридичного складу здійснення правовідносин як один з елементів, як особливий ступінь у розвитку суб'єктивного цивільного права [9, з. 138, 139]. Подібну думку висловлювали й інші вчені [13, с. 316].

З точкою зору вищевказаних правників важко погодитись. Якщо розглядати судове рішення як підставу виникнення, зміни або припинення прав та обов'язків і як один з елементів юридичного складу, то для настання юридичних наслідків виникне потреба наявності всієї сукупності елементів фактичного складу. Отже, перш ніж зареєструвати на підставі судового рішення, напри-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

клад, право власності на нерухомість, реєстраторові знадобилося б перевірити всі юридичні факти, що передували його винесенню. Цілком очевидно, що при такому положенні справ звернення за судовим захистом було б позбавлено всякого змісту.

На нашу думку, судове рішення є самостійним юридичним фактом, що тягне за собою виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків. Підтвердженням цієї тези є зміст ст. 187 ГК України, відповідно до якої спори, що виникають при укладанні господарських договорів за державним замовленням, або договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом, розглядаються судом. Інші переддоговірні спори можуть бути предметом розгляду суду, якщо це передбачено угодою сторін або якщо сторони зобов'язані укласти певний господарський договір на підставі укладеного між ними попереднього договору. День набрання чинності рішенням суду, яким вирішено питання щодо переддоговірного спору, вважається днем укладення відповідного господарського договору, якщо рішенням суду не визначено інше. У такому випадку рішення суду є підставою виникнення господарських зобов'язань. Частина 5 ст.11 ЦК України також прямо наголошує, що у випадках,

передбачених актами цивільного законодавства, цивільні права й обов'язки можуть виникнути з рішення суду.

Спираючись на викладене, можемо зробити висновок, що спроби учених виокремити якусь одну ознаку, яка б у повному обсязі характеризувала сутність судового рішення, не призвели до бажаного результату. Вважаємо, що судові рішення є правозастосовчим актом, що містить у собі одночасно і підтвердження, і наказ. Підтвердження виявляється в тому, що суд усуває правові спори, констатує наявність матеріально-правових відносин, суб'єктивних прав та обов'язків, сутність же наказу – у владному його характері. Судове рішення, як правозастосовчий акт, прийнятий судом у встановленому порядку й з урахуванням низки формальних вимог, є юридичним фактом матеріального і процесуального права.

Науково-практичне значення має характеристика судового рішення не тільки як акта застосування права (акта правосуддя), а й як процесуального документа. У науковій правовій літературі правильно відзначалося, що судові рішення, як процесуальний документ, є, по суті, зовнішнім проявом судового рішення як акта правосуддя [16, с.188]. Ним не тільки підтверджується здійснення судом усіх необхідних для вирішення

справи дій, а й указуються дії, спрямовані на його виконання.

Судове рішення за змістом, а також послідовністю його викладу має відповідати вимогам, зазначеним у законі. Так, згідно зі ст.215 ЦПК України, як процесуальний документ, воно складається із вступної, описової, мотивувальної й резолютивної частин. Указані елементи цього процесуального документа відбивають структурно-складний зміст рішення як акта правосуддя і мають значення для кваліфікації його з погляду законності, обґрунтованості та інших його властивостей. Недотримання вимог щодо змісту рішення суду призводить до його скасування.

Таким чином, узагальнюючи різні судження стосовно сутності

судового рішення, можемо сказати, що це: (а) акт державного примусу (наказ); (б) акт владного підтвердження правовідносин (підтвердження); (в) правозастосовчий акт; (г) юридичний факт матеріального і процесуального права; (д) процесуальний документ. Названі ознаки характеризують рішення суду як акт реалізації судової влади і форму здійснення судової юрисдикції, яким на підставі застосованої норми матеріального права розглядається справа, поновлюється і вноситься стабільність у правові відносини суб'єктів. Тільки маючи вищевказані ознаки, рішення суду може бути правовою основою примусу, реалізованого у виконавчому провадженні.

Список літератури: 1. *Абрамов С.Н.* Судебное рассмотрение и разрешение гражданских дел. – М.: Юриздат, 1944. – 59 с. 2. *Авдюков М.Г.* Судебное решение. – М.: Госюриздат, 1959. – 180 с. 3. *Андронов І.В.* Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – О., 2008. – 20 с. 4. *Гурвич М.А.* Решение советского суда в исковом производстве. – М.: ВЮЗИ, 1955. – 128 с. 5. *Добровольский А.А., Иванова С.А.* Основные проблемы исковой формы защиты права. – М.: МГУ, 1979. – 160 с. 6. *Завадская Л.Н.* Реализация судебных решений. – М.: Наука, 1982. – 142 с. 7. *Зейдер Н.Б.* Судебное решение по гражданскому делу. – М.: Юрид. лит., 1968. – 192 с. 8. *Клейнман А.Ф.* Советский гражданский процесс. – М.: МГУ, 1954. – 408 с. 9. *Красавчиков О.А.* Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Юрид. лит., 1958. – 187 с. 10. *Полумордвинов Д.И.* Законная сила судебного решения. – Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР, 1964. – 186 с. 11. *Проблемы науки гражданского процессуального права / Под ред. В.В. Комарова.* – Харьков: Право, 2002. – 439 с. 12. *Пушкарь Е.Г.* Исковое производство в гражданском процессе. – Львов: Вища шк., 1978. – 200 с. 13. *Решетникова И.В., Ярков В.В.* Гражданский процесс: Курс лекций. – М.: Норма, 2004. – 330 с. 14. *Фазикош Г.В.* Судове рішення в цивільному судочинстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2008. – 20 с. 15. *Фазикош Г.В.* Судове рішення в цивільному судочинстві (суть та поняття). – Ужгород: Нац. ун-т, 2001. – 52 с. 16. *Цивільне процесуальне право України: Підручник / За ред. В.В. Комарова.* – Х.: Право, 1999. – 592 с. 17. *Чечина Н.А.* Избранные труды по гражданскому процессу. – СПб.: Изд. дом СПб. гос. ун-та, 2004. – 656 с. 18. *Штефан М.Й.* Цивільний процес: Підручник. – К.: Ін Юре, 1997. – 608 с.

Надійшла до редакції 01.04.2009 р.